

Premi Carles Rahola d'assaig 2020

Pòrtic

Xavier Febrés

Josep Pla o la vitalitat

Una biografia literària

Xavier Febrés

Josep Pla o la vitalitat

Una biografia literària

Premi Carles Rahola d'assaig 2020

Pòrtic

Un jurat format per Francesc-Marc Àlvaro, Mita Casacuberta,
Ingrid Guardiola, Joaquim Nadal i Josep Lluch
ha concedit a aquesta obra el 41è premi Carles Rahola d'assaig

Primera edició: setembre de 2020

© Xavier Febrés, 2020

Drets exclusius d'aquesta edició:
Raval Edicions, SLU, Pòrtic
Av. Diagonal, 662-664
08034 Barcelona
www.portic.cat

ISBN: 978-84-9809-476-3
Dipòsit legal: B. 13.130-2020

Fotocomposició: Realització Planeta

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra requereix l'autorització escrita de l'editor; la llei preveu sancions per als infractors.
Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment de l'obra, podeu sol·licitar permís al Centro Español de Derechos Reprográficos, a través del portal www.conlicencia.com o bé trucant als telèfons 91 702 19 70 / 93 272 04 47.
Tots els drets reservats.

SUMARI

Pròleg	11
La prehistòria literària i un canvi sobtat	13
A la recerca de nous lectors	23
La premsa renovada, planter d'escriptors	29
Cinc anys de periodista debutant	35
Tot es trobava ja en el primer llibre	49
Rússia, una enquesta periodística	58
<i>Llanterna màgica</i> , de nou la polèmica	61
<i>Relacions</i> , a llibre per any	63
El gran error de Francesc Cambó	69
Vida de Manolo contada només per ell mateix	81
Cartes de lluny, cartes meridionals i cartes de Madrid	83
Francesc Pujols, incompreensible manual d'hiparxiologia	87

Madrid, l'adveniment de la República	88
<i>Viatge a Catalunya</i> , lirisme i paròdia	90
La postguerra i el perdó dels pecats	101
El llibre sobre Cadaqués	110
La fecunda entesa amb l'editor Cruzet	113
Tres novel·les contra la novel·la	124
<i>L'affaire Sagarra</i>	133
<i>El quadern gris</i> més palpitant era l'inèdit	137
El que tots hem menjat: una visió de la cuina	144
El potineig de l'Obra Completa	151
Notes massa disperses	156
<i>Les hores</i> , lírica també dispersa	165
<i>Notes del capvesprol</i> , el crepuscle	169
Epíleg	183

LA PREHISTÒRIA LITERÀRIA I UN CANVI SOBTAT

Després de cursar el batxillerat a Girona, Josep Pla havia ingressat el 1914 a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, en la qual es llicenciaria sense novetat ni interès el 1919. En la seva prehistòria literària, va debutar amb alguns textos en català a petites revistes, la majoria vinculades a la joventut universitària. El gener del 1917 apareixia amb el seu nom a la revista mensual barcelonina *Ofrena* la prosa «Begur, la vila blanca i alta». El març, a la revista cultural manresana *Cenacle*, una altra que va titular «La currúa que va a la sopa, a Girona». L'abril, de nou a *Ofrena*, «Riudellots de la Selva». El mateix mes, a *Penedès*, «L'ànima d'un poble vell», referit a Pals.

Revelava amb aquelles primeres provatures literàries un detallisme descriptiu del paisatge i les incipients troballes qualificatives, com ara comparar la vila vella o Padró de Pals (aleshores encara no restaurat) amb «una pera seca i espremuda». Però, en general, aquells textos presentaven un llenguatge ingenu, amanerat i pretensió, una barreja informe de modernisme rural decadentista i d'idees culturals elevades extretes del Glosari setinat d'Eugeni d'Ors.

En la formació literària del jove Pla tindrien un paper determinant les llargues hores de lectura a la biblioteca: pri-

mer a la de la Facultat de Dret (que compartia la Casa de l'Ardiaca amb la del Col·legi d'Advocats), a partir del 1916 a la Biblioteca de Catalunya i a partir del 1918 a l'Ateneu Barcelonès. Alguns amics de la penya cultural que es reunia en aquesta última entitat, en especial Alexandre Plana, li van proporcionar consells decisius sobre la necessària depuració de l'estil dels primers escrits de joventut.¹

Als locals de l'Ateneu, situats als amplis espais del palau Savassona del carrer de la Canuda, s'hi reunien cada dia diferents tertúlies d'ateneïstes. La coneguda com a Penya Gran (per contrast amb altres de menor dinamisme, com la sarcàsticament anomenada del Santo Sepulcro) era la que presidia el doctor Quim Borralleras, rendista que no va exercir mai la Medicina, solter, desocupat, cul de cafè cultivat i generós. Borralleras no va publicar mai ni una ratlla, però va influir en els principals escriptors catalans del moment.

Màrius Aguilar, periodista i contertulià de la mateixa edat que Pla, retratava la seva arribada a aquell cenacle: «José Pla, de la Universidad saltó a la peña y ya traía una mueca de adolescente amargado. Le gustaba, a los veinte años, hacerse el pobre, ir desaliñado y decirse artrítico. A momentos parecía taciturno y a momentos reía como un niño. Leía todo y escribía mucho, y al escribir sufría porque entonces era lento. No se entregaba a una amistad duradera ni a una doctrina permanente, pero asimilaba siempre las ideas, que luego aprovechaba, pues al pasar por su espíritu ya eran suyas».²

La penya de l'Ateneu va ser la universitat literària i la pri-

1. Vegeu el capítol sobre Alexandre Plana a Xavier Febrés, *Josep Pla: sis amics i una amant*. Barcelona: Empúries, 2019.

2. Luis Cabañas Guevara (pseudònim de Màrius Aguilar i Rafael Moragas), *Cuarenta años de Barcelona (1890-1930)*. Barcelona: Memphis, 1944.

mera palanca professional del jove Pla. Per influència d'alguns dels seus membres, en especial Borralleras i Plana, va trobar la primera feina al diari *Las Noticias* i pocs mesos després a *La Publicidad*, que l'enviaria de corresponsal a París. Deia Pla que Borralleras li va recomanar la pràctica del periodisme per depurar «la manera obscura, treballosa i eixar-reïda» del seu estil d'aleshores (1, 668).³

Resulta molt indicatiu acarar les dues versions de la narració «La currúa que va a la sopa, a Girona», al voltant de la visió dels pobres de solemnitat que acudien a l'Associació de la Caritat, coneguda popularment com La Sopa, al costat de l'escalinata de la catedral de Girona i del col·legi dels Maristes on havia viscut durant el batxillerat. La primera versió la va publicar el 1917 a *Cenacle*: «Ixen dels antres tenebrosos dels suburbis més baixos: dels voltants ròncs de Sant Pere, de l'agombolament de casotes tortes que voregen el Galligans brut, dels forats negres de les muralles plenes de molça i d'eures verdes: dels desmunts de Pedret. I amb l'ensat o l'olleta o el pot s'enfilen carrer amunt, arrossegant-se, l'un darrera l'altre, com una processó repugnant. El curs del seguici és tot ço més tortuós i callat de la vella Girona [...] És un parrac d'humanitat això. Hi ha orfes que caminen arrapats a les bruixes escardalenques, llepant el mur llis i alt, ensumant l'aire i picant fort amb el gaiato els rotllons del carreró. Hi ha geperuts i estrafets que tenen ull de sàtir i segueixen les bagasses voluminoses amb els llavis molls. Hi ha baldats i esguerrats que s'arroceguen en contorsions absurdes. I criatures pàl·lides amb els ulls que sagnen. I homes joves rosegats. I dones joves estantices i eixutes de carns —la barba pronunciadíssima— abrigades amb robes

3. Les citacions procedents de l'Obra Completa definitiva s'indiquen amb el número de volum, seguit pel número de pàgina.

rengrenques. I homenassos peluts, qu'és mullen goludament la pitrera a la Font de la Mare de Déu de la Pera. I n'hi ha que s'ofeguen... I tots panteigen».

Quan el 1952 ho incorpora a *Girona, un llibre de records* (i després al volum 3 de l'Obra Completa, *Primera volada*), el mateix passatge adopta un llenguatge de maduresa ben diferent: «Eren uns pobres impressionants, la flor de la pobresa més definitiva i irreparable. Tenien un aspecte tan aparatós, un tipisme tan colpidor, que semblaven fets expressos per a augmentar el caràcter de la ciutat. N'hi havia de tots dos sexes. Gairebé tots eren vells. Abundaven els que en aquella època de les escorrialles de la pintura literària en deien “caps d'estudi”. N'hi havia molts d'esguerrats, coixos de crossa o de cama de fusta, geperuts, deformats. N'hi havia que portaven bastó. Arrossegaven uns parracs que semblaven exercicis de naturalisme literari» (3, 148).

El gener del 1918 publicava el primer dietari. El capítol inicial, «Dietari del mar de Barcelona, al Desembre», va aparèixer a la revista *El Camí* de Vilanova i la Geltrú. El segon, «Dietari del mar de Barcelona, al Març», a la revista *Vilanova* de la mateixa localitat, el mes de març d'aquell any. El tercer, «Dietari del mar de Barcelona, a l'Abril», sortia el maig de l'any següent a la revista figuerenca *Alt Empordà*. Es tractava de breus anotacions, aïllades entre elles. Les descripcions líriques del subjecte al natural s'entrellaçaven amb reflexions morals o inclús metafísiques, dintre d'un estil encara arcaic i recargolat, a la manera imperant d'Eugeni d'Ors. Tot i així, «sorpren adonar-se que els precedents d'*El quadern gris* [...] són tan remots», ha observat Marina Gustà.⁴ Quan l'autor

4. Marina Gustà, *Els orígens ideològics i literaris de Josep Pla*. Barcelona: Curial, 1995.

s'hi va referir molts anys després dintre d'*El quadern gris*, reconeixia: «Són notes d'un lirisme enravenat i sense volada, generalment inintel·ligible, d'una escriptura pedant» (1, 539).

L'octubre i novembre del 1918 el setmanari palafrugellenc *Baix-Empordà* li va publicar tres capítols de la sèrie anomenada «Palafrugell. Guia sentimental», signats només amb el nom Josep, però fruit indubtable de la seva mà. Es titulaven «El paisatge», «Capvespres de tramuntana» i «Sensació de les set de la tarda». Reflectien el debat intern entre la idealització del paisatge d'origen i la visió antiromàntica i provocativa amb què volia caracteritzar-se. L'últim dels tres capítols es referia al crepuscle i anotava: «Abans comparàvem un sufregit de seba amb els estels, ara comparem els estels a un sufregit de seba».

L'octubre del 1918 va publicar, també al periòdic *Baix-Empordà*, l'article «Substància de Sa Tuna», igual com un any abans el titulat «Exposició de Gimeno a Bagur. La llum». Entre octubre i novembre del 1919, el *Diario de Gerona* li va acceptar dos capítols d'una «Guia sentimental de Girona» mentre hi feia el servei militar. El primer capítol, «El silenci», s'inscriví de ple en la visió decadentista aleshores en voga de «Girona la morta». El segon es deia «Posició de Girona a dins d'una mitologia nacional» i palesava una postura que aviat contradiria: «Ha sigut a Catalunya la generació apel·lada noucentisme la qui ha saltat bravament, en tots els terrenys de l'esperit, de l'anecdòtic al genèric. També en aquest punt ha sigut Xènius el qui ens ha nuat al fil de la tradició, trencat».

Un dels primers intents de dibuixar un personatge de ficció va ser el conte «L'eternitat de Pere Brincs, home de Begur», publicat a la revista *D'Ací d'Allà* el gener del 1920.⁵ El salt resultava perceptible, com també les limitacions de Pla

5. Una provatura anterior eren els tres primers capítols de la novel·la

pel que fa a la construcció d'una ficció literària —limitacions que mantindria fins al final. La narració gravitava més al voltant de la descripció del personatge i l'escenari de la seva vida que no de l'acció irrellevant del relat. L'argument era purament anecdòtic enfront del protagonisme que adquiria l'actitud estàtica davant del paisatge. L'acció era un *macguffin*, una excusa argumental, un recurs narratiu sense rellevància en la trama. Aquest serà el primer dels seus textos publicats durant aquells tres anys de prehistòria literària que no repudiarà. Després de fins a cinc reaparicions retocades, anirà capolat més de quaranta anys després a *El quadern gris*.

El pas fugaç pel diari *Las Noticias*, pràcticament de becarí d'estiu, no va deixar gaire més rastre literari que l'irònic record de l'admonició que li va adreçar el redactor en cap, Josep Miró i Folguera: «L'altre dia li vaig donar un consell. Li vaig dir: en el moment d'entrar a *Las Noticias*, faci'm el favor de deixar a la porta les seves idees i els seus sentiments, si és que vostè presenta alguna idea i algun sentiment. Ara li'n donaré un altre: en el moment d'entrar en aquest diari, faci'm el favor de deixar a la porta la seva literatura narrativa. Ho faci encara que tingui l'amor propi de considerar-se un Balzac o un Dickens» (11, 569).

La feina a *Las Noticias* es limitava a deixar-se caure durant el matí al Palau de Justícia i mirar de caçar als passadissos alguna petita història capaça de convertir-se en gasetilla anònima aquella mateixa tarda a la redacció. El dinamisme o l'esperit emprenedor de l'aprenent es trobaven exclosos. L'ingrés tot seguit a l'edició vespertina del diari *La Publicidad* com a comentarista fix de la secció setmanal «Los li-

L'home de la cama de fusta apel·lat *Joan Pins*, apareguts el 29 de setembre del 1918 al setmanari *Baix-Empordà*.

bros» i altres tasques complementàries, com per exemple escriure alguns editorials, representaria tota una altra cosa.

El 10 de gener del 1921 ja es mostrava com a jove llegit i innovador, quan titulava l'article de la secció fixa Pall-Mall: «Ampurdán, enero. Gide al lado del fuego». Hi defensava allò que interpretava com a postura independent per part de l'autor francès: «La literatura catalana en general se resiente de enrarecimiento libresco. Casi toda la literatura se resiente de esto. Por esto yo estoy siempre dispuesto a defender al escritor que se apresta a romper la cáscara cultural que le aísla del mundo y a tomar contacto con la vida [...] Y mi primer movimiento de gran admiración por André Gide se debió a haber roto este escritor sus relaciones con la cultura anquilosada que da el Liceo, la Universidad y el cenáculo literario y haberse lanzado a la vida enorme y delicada».

El 27 de setembre del 1921 publicava un article «Sobre el estilo» en el qual intentava polemitzar amb Eugeni d'Ors, contertulià de la penya de l'Ateneu, però situat a anys llum de distància en comparació amb el nul reconeixement social del neòfit Pla: «En esta cuestión Xènius y yo disentimos desde la base», es permetia dir. Afegia que per a d'Ors (el Xènius del famós Glosari que apareixia al diari *La Veu de Catalunya* com a paret mestra del Noucentisme) «la literatura y el estilo pueden existir sin tener un pie en lo social», mentre que ell ho veia «a través de la telaraña social».

I rematava el joveníssim Pla, amb idees premonitòries: «Ni Xènius ni [Georges] Sorel son gente dogmática. Son dogmatófogos por sistema. Esto, el sistema, le hace decir a Xènius: primero es la retórica, después la vida. Y claro, salen estos poetas catalanes que escriben perfectos sonetos vacíos. Sorel dice en cambio: primero es la vida, luego la retórica, y salen de esta teoría sus libros, incorrectos, tortuosos, el estilo lleno de zan-

jas y de hoyos, grises pero repletos de realidad, saturados de ideas y de observaciones, de un peso específico enorme». ⁶

A l'article del 30 de setembre del 1921 sobre «El último libro de cuentos de Soldevila», Pla disparava: «¿Qué impresión nos produce, todas las excepciones habidas y por haber guardadas, lo que sale de las manos de la juventud intelectual catalana? Lo diremos francamente, sin escamotear nada. Nos parece lo que sale francamente ilegible. Nuestros jóvenes literatos dan la impresión que no tienen absolutamente nada que decir y que sin embargo se esfuerzan para expresar este vacío, esta nada, este total arrasamiento espiritual. Lo que sale, son libros para nadie. Son cáscaras de libros [...] La literatura que produce mil sonetos vacíos y perfectos por un mal cuento, es una cosa sin pulso, sin carne y sin sangre. Los literatos catalanes de hoy podrían formar parte de la academia más escrupulosa y pintoresca, pero entre todos dudo que hagan un libro que se deje leer».

La rèplica de Carles Soldevila, el reconegut cronista *Myself* de *La Publi*, no es va fer esperar. La contrarèplica de Pla, tampoc. Deia a «Contestación a Carlos Soldevila *Myself*», el 13 d'octubre del 1921, a propòsit de l'estil: «He leído en un traductor de Platón al francés que los griegos tenían un estilo que no lo parecía. Esta es mi aspiración y el estilo bueno. Yo llamo a este estilo, a falta de palabra más justa, estilo natural. Este estilo consiste en poner las cosas, las ideas y las palabras una detrás de otra, inteligentemente. Esto parece fácil y es enormemente difícil».

La seva entrada a *La Publicidad* va significar l'autèntica irrupció d'un jove tot sovint polèmic i molt aviat reconegut. La pràctica del periodisme imprimiria a la seva escriptura un

6. «Sobre el estilo». *La Publicidad*, 27-9-1921.

canvi estilístic afermat. A la secció «Los libros» de *La Publicidad* hi publicava el 27 de desembre del 1919 una ressenya de «*Los enemigos de la mujer*, novela, por don Vicente Blasco Ibáñez», en la qual feia aparèixer gairebé en triomf la figura literària del rellogat, una constant de la seva obra de jove, amb formes ja identificables com a genuïnament platanianes, gairebé com una primerenca reivindicació personal. També hi exhibia una despreocupació per la sintaxi castellana, per la mecànica interna pròpia d'aquella llengua, com si ho fes per palesar que estava traduint mentalment del català, tal com mantindria a més gran escala quan s'hi tornés a veure obligat, a la postguerra. Entre la primera prosa balbucejant publicada el gener del 1917 a la revista estudiantil *Ofrena* sobre «Begur, la vila blanca i alta» i aquest article com a redactor de *La Publicidad*, no havien passat encara tres anys.

Contraposava el rellogat a l'intel·lectual, que coneixia igualment per experiència i que retratava com a «creador de los caminos anchos, el generalizador, el de las excursiones históricas, el erudito vacío y amable, el artista oficial, el profesor numerario». Enfront d'aquest perfil, «el realquilado es un hombre complejo e incatalogable. Es infantil, cínico, perruno, perezoso, propincualmente enamorado, versátil, orgulloso de su desequilibrio, franciscano y amigo de las hormigas, del sol y de los cazadores. Gusta y se complace en la farsa y en la facecia de la mascarada humana. Enemigo del ruido, gusta del imperceptible de la lluvia cayendo en los cristales, del que hace el viento al pasar por los árboles y gusta sobre todo ir al campo en los atardeceres de otoño y encender unas grandes silenciosas fogatas delante del crepúsculo de color de zumo de naranjas y de aguas moradas y malvas. Es un poco violento, irrespetuoso por sistema y gusta, sobremanera, ser mandado discretamente. Por otra parte, nutre constante-

mente y por doquiera su posibilidad de sorpresa y de entusiasmo».

Polemitzava a les pàgines de *La Publicidad* amb el cronista Carles Soldevila, el qual reconeixia en una de les rèpliques a Pla: «Aunque a ratos crea que sois injusto y a veces pienso que sois incoherente, os juro que no dejo un solo instante de comprender que en la novísima generación —fíjense todos: en la novísima— no hay un solo escritor que os llegue al zancajo».⁷

Josep Pla va descobrir en l'exercici de l'articulisme periòdic un gènere que de vegades podia ser plenament narratiu, inclús novel·lesc de manera incipient. La descoberta esdevindria de seguida quasi monogràfica en la seva producció. Altres autors de la mateixa època, com Josep M. de Sagarra, podien combinar l'articulisme amb la poesia, el teatre i la novel·la. Ell no.

L'articulisme el va abduir ni que fos per intentar guanyar-se la vida, però també perquè encaixava amb l'opció d'escriure a raig, en sèrie, de publicar de manera constant, impacient i accelerada, d'aprofitar-ho tot per a la impremta. En aquest sentit, la flama va trobar la metxa. El treball de decantació, si s'arribava a produir, consistiria a reelaborar parcialment els textos repetides vegades, amb ocasió de les reedicions més o menys reciclades de treballs anteriors. La selva de títols de Pla derivats de pàgines ja publicades anteriorment arribaria a extrems inimaginables, secundada pel públic i pels editors de cada època, sabedors de la seva amenitat els uns i de la seva comercialitat els altres.

7. «Hojas de dietario. Carta abierta a José Pla. Resumen y despedida». *La Publicidad*, 9-10-1921.

A LA RECERCA DE NOUS LECTORS

No hi havia fins aleshores models literaris de prosa consolidats en català, com tampoc un públic lector més enllà dels cercles cultivats. Potser eren cercles fidels i motivats —com els lectors de poesia avui—, però reduïts. La societat catalana s'havia modernitzat a un ritme sostingut a partir de la industrialització, la literatura catalana no tant. El públic en general tot just començava a llegir en català. Per arribar a aquest ampli públic potencial calia utilitzar un model de llengua desproveït dels encarcaments modernistes i noucentistes, distanciar-se de la tendència elitista anterior, per més elevada i refinada que pogués ser en alguns casos, per evolucionar cap a una llengua més viva, directa i clara, desentumida de les cotilles i els filferros vuicentistes.

Això va coincidir amb l'obra modernitzadora de la llengua mitjançant les noves normes ortogràfiques dictades per l'Institut d'Estudis Catalans el 1913, antesala de la nova gramàtica del 1918 i del Diccionari del 1932, tot plegat sota la coordinació de Pompeu Fabra. El jove Pla no podia deixar d'adherir-se al moviment de posada al dia de la vitalitat de la llengua escrita, malgrat que aquesta continués patint la precarietat de mestres i d'ensenyament reglat. Ningú no havia ensenyat mai els catalans a escriure ni a llegir en la seva llengua de manera normal i continuada. Això no obstant, s'escrivia i es llegia. El català era la llengua familiar i embrionàriament cultural, no pas l'escolar ni l'oficial.

Per aquest motiu Pla defensava: «Jo ja comprenc que un literat cultivat —específicament sobretot si és cultivat— troba que la llengua [catalana] és una misèria, que és un instrument deficient i oscat. El plomífer voldria una llengua fàcil, fluida, adorable, infal·lible davant totes les dificultats. Per

això inventa, utilitzant sobretot els cultismes, una llengua més eficaç, l'enriqueix artificiosament, d'una manera sàvia. El públic, que ja pateix prou davant la llengua escrita, que cap escola no li ha ensenyat, s'exaspera i es crispa, indignat. I troba en el castellà i el francès, llengües molt treballades, les facilitats que no troba en el català» (17, 243).

En efecte, mancat d'un Renaixement i d'un Barroc de consistència comparable a altres llengües veïnes, el català havia viscut segles d'abandonament pel que fa a l'evolució de la pràctica escrita i dels estils literaris, des d'Ausiàs March al segle xv fins a Verdaguer a finals del xix. El català utilitzat per Josep Pla, marcat per l'ambició de «mantenir un mínim d'intel·ligibilitat, de claredat, de senzillesa» (1, 819), amb prou feines es podia abeurar en predecessors com Jacint Verdaguer, pel que fa a la prosa, Robert Robert o Joaquim Ruyra.

De Verdaguer n'admirava les *Excursions i viatges* (a l'Europa central i el nord d'Àfrica) i el *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*, que valorava com el millor llibre de prosa en català del segle xix. En canvi reconeixia no haver estat mai capaç d'acabar la lectura ni d'un sol cant de *L'Atlàntida* o de *Caniçó*: «La sensació de buidor, l'ensulsiada de verbalisme, gloriós, reeixit, però totalment deslligat de la vida humana autèntica, la sonoritat grandiosa de les estrofes, m'esterilitza tota possibilitat d'atenció o de curiositat» (1, 124).

Les habituals sentències sumaríssimes de Pla generalitzen sense miraments, simplificaven a través d'axiomes esquemàtics, pontificaven a través d'afirmacions categòriques i opinions taxatives o tallants. És cert que Jacint Verdaguer havia llegit amb atenció Chateaubriand i Lamartine, però també ho és que escrivia a la mateixa època que Victor Hugo i Juli Verne... En canvi la prosa verdagueriana es posava més fàcilment al dia. Els colpadors articles d'*En defensa pròpia*,

publicats a la premsa arran de les sancions eclesiàstiques que va patir, són anteriors al cèlebre «J'accuse» d'Émile Zola. Gaziell sostenia que el «cas Verdaguer» derivat d'aquelles sancions va ser l'*affaire* Dreyfus català.

L'arribada del catalanisme polític a les institucions faria possible l'impuls lingüístic de l'Institut d'Estudis Catalans, creat i finançat per la Mancomunitat com a acadèmia de la llengua. Va coincidir amb el moviment cultural del Noucentisme (d'Ors, Carner, Riba, Guerau de Liost), defensat des d'aquelles noves institucions. Pregonava la superació del «ruralisme» i el «provincianisme» que atribuïen a prosistes catalans anteriors com Carles Bosch de la Trinxeria, Narcís Oller, Marià Vayreda, Raimon Casellas, Joaquim Ruyra, Santiago Rusiñol, Prudenci Bertrana, o Víctor Català.

Era una postura generacional no sempre fonamentada en la qualitat literària dels al·ludits ni en l'exactitud dels qualificatius. Va durar el temps d'una febrada. L'any següent del debut de Pla en el periodisme, Josep Carner abandonava la vida pública i el país. El Noucentisme es va veure superat com a tendència literària. En canvi va arrelar sòlidament la tasca normalitzadora de la llengua de l'Institut d'Estudis Catalans. «La llengua de Fabra no és la dels noucentistes. És la de Verdaguer, Ruyra i Maragall», diria Josep Pla amb contundència i una mica de by-pass cronològic (17, 243).

Ell es declarava postnoucentista: «Formo part de la generació postnoucentista. Aquests noucentistes foren uns formidables personatges: molt europeïstes, antiruralistes, molt oberts, ciutadanistes. Escriviren una llengua no gaire natural, molt universitària, amb molts filferros aristocràtics. ¿Tractaren de fer-se una idea real del país, sobretot en relació amb la situació de la llengua? És permès de posar-ho en dubte [...] Nosaltres [...] creguérem que el fet d'escriure és perfectament

compatible amb la utilitat general. En la situació en què es troba la nostra llengua, la primera obligació de l'escriptor és interessar-hi el poble i, dintre de la màxima dignitat, fer-la còmoda, fàcil, donar-li el màxim d'apetència» (1, 576).

Això no obsta que reconegués a posteriori l'elevada aportació del Noucentisme i d'Eugeni d'Ors, per exemple a l'Home not que li va dedicar des del primer volum de la sèrie, el 1958, a l'editorial *Selecta*: «En el millorament de l'art d'escriure, de parlar, de captar una o altra forma de la realitat, d'escoltar, de llegir, de pensar, el noucentisme fou positiu i eficient. Josep Carner i Jaume Bofill [Guerau de Liost], que algun dia foren íntims amics del *Glosador*, feren un treball admirable de subversió antiprovinciana, d'establiment d'un gust normal. Passàrem del pintoresquisme verista, del naturalisme rural, de fer les coses d'una manera descordada, a un to bastant plausible».

Tot seguit arribava el retret inevitable, en defensa de la seva opció postnoucentista: «Això no fou fet més que fins cert punt, de manera que les postulacions d'aquells senyors tendien a separar-se —per precipitació— del moment històric que els envoltava i acabaren per treballar una mica en el buit» (11, 299).

En canvi l'any 1924, en plena revolta juvenil contra el Pantarca, quan aquest ja havia estat «defenestrat» de la Mancomunitat i s'havia traslladat a viure a Madrid, Pla l'insultava després d'haver-lo admirat. A la ressenya de la novel·la breu del seu amic Alexandre Plana *A l'ombra de Santa Maria del Mar*, Pla li trobava «el gust de la veritat i del natural, això que els nostres escriptors estigueren a punt de perdre enlluernats pel trucatge bambalinesc del més infecte sud-americà que es passeja per la terra, el senyor Eugeni d'Ors, pantarca del no-res».⁸

8. «*A l'ombra de Santa Maria del Mar*, d'Alexandre Plana». *La Publicitat*, 12-4-1924.

Un mes abans havia formulat aquella mateixa idea a la sèrie d'articles *Periodisme?... Permetin!...*, unes llargues i pamfletàries cartes al director de *La Veu de Catalunya* escrites i signades a quatre mans amb Eugeni Xammar des de Berlín, parcialment retallades per la censura imperant durant la dictadura de Primo de Rivera. Els dos joves periodistes (Xammar tenia aleshores trenta-cinc anys, Pla vint-i-sis) intentaven obrir polèmica sobre el provincianisme dels diaris en castellà de Barcelona, cosa que significava essencialment *La Vanguardia* i *Las Noticias*: «El senyor d'Ors [...] no podia fer altra cosa que acabar de redactor de l'ABC. Era un fet cantat. Les seves idees, sempre melodramàtiques, la seva manera d'escriure carquinyoli i enriquetada, el seu gust pel falset, el seu sensorialisme de revista *bien*, el seu sudamericanisme transcendental, en el fons el seu provincianisme insubornable, l'havien de situar a la gasetta desenfrenada, irresponsable, irreal, sanguinària i doctrinària del conservadorisme espanyol. En el fons el senyor d'Ors i el senyor Luca de Tena són dues sensibilitats que es completen».⁹

Van rebre diverses rèpliques pel to rebentaire i per les afirmacions de fons, en particular de Josep M. Junoy i Manuel de Montoliu. En canvi Josep M. de Sagarra va opinar que eren un «deliciós raig de vinagre amb què han amanit l'ensopida escarola de la nostra premsa diària», però també hi va trobar a faltar «una mica de gruix a sota, un coixinet de doctrina i de raons que aguantin les boscallades».¹⁰

A l'estudi *El malentès del noucentisme*, Pericay i Toutain apunten: «Ajudat pels consells que li havia donat Alexandre Plana, l'autor d'*El quadern gris* va trencar definitivament amb el ròssec essencialista de la Renaixença que els noucen-

9. *Periodisme?... Permetin!... La Veu de Catalunya*, 3-2-1924

10. «Unes cartes d'en Pla i d'en Xammar». *La Publicitat*, 10-2-1924.

tistes havien apuntalat amb la il·lusió d'un ordre nou. L'exercici del periodisme i la necessitat de fer-se entendre li havien ensenyat que era possible escriure d'una altra manera i, cosa més important, que aquesta nova manera d'escriure era del tot compatible amb l'assumpció del nou codi gramatical».

Òbviament, Pla no era un bolet aïllat. Arran de l'aparició ressonant del seu primer llibre *Coses vistes* l'any 1925, els mateixos autors creuen detectar una tendència compartida: «La prosa del 25 la van crear els Soldevila, Sagarra, Llor, Pla, Arbó i Benguerel, i la van acabar de fer operativa, explotant-ne totes les possibilitats, Rodoreda, Sales i Espriu, integrats en la generació posterior, i Joan Fuster i el mateix Gabriel Ferrater, nascuts en el llinar de la següent».¹¹

El repte assumit per Pla d'implantar entre l'ampli públic lector un nou estil de prosa en català culminaria amb èxit, fins a convertir-lo en «inqüestionablement el primer prosista català», segons Antoni Comas,¹² o també «el més gran prosista català d'aquest segle», segons Josep M. Castellet. El crític afegia: «Aquesta ha estat la grandesa de Pla: aprofundir en la flexibilitat de la llengua, pouar en la seva riquesa d'origen antic i parlar al lector en el català més universal i, alhora, popular que ell havia imaginat».¹³

11. Xavier Pericay i Ferran Toutain, *El malentès del noucentisme*. Barcelona: Proa, 1997.

12. «Josep Pla», dins la seva *Antologia de la literatura catalana*. Barcelona: Diàfora-Fundació Mediterrània, 1981.

13. «Cadaqués», en *La diabòlica mania d'escriure*. Barcelona: Destino, 1997.

LA PREMSA RENOVADA, PLANTER D'ESCRITORS

A les actuals generacions de «nadius digitals» que socialitzen per whatsapp els deu resultar difícil d'imaginar que la premsa escrita fos, un segle enrere, un dels principals vehicles de la modernització literària. Durant els anys de formació de Josep Pla es van sumar dos factors històrics determinants en la seva obra: la renovació de la premsa a Catalunya creava gradualment un altre estil de prosa per part de noves llesves de col·laboradors i, alhora, generava un nou públic lector. En segon lloc, això va coincidir amb la modernització de les normes gramaticals gràcies a la institucionalització del catalanisme polític en la Mancomunitat del 1914 i el seu impuls a l'Institut d'Estudis Catalans com a acadèmia de la llengua àmpliament reconeguda.

El jove Pla va assenyalar —i practicar— el paper literari normalitzador de la premsa renovada: «Arribar a tenir personalitats literàries genials està fora de les possibilitats humanes, perquè és un fet d'atzar. En canvi, crear un estat de normalitat és possible humanament parlant. Depèn de poder donar al poble una sòlida instrucció mitjana. Depèn de l'escola. Si no es pot tenir, momentàniament, l'escola, no hi ha més remei sinó emprar altres mitjans del mateix sentit. El periodisme, en aquest cas, esdevé una arma eficaç. És per això que a Catalunya tot el que fa referència als diaris catalans és essencial».¹⁴

Els beneficis econòmics recollits a Catalunya per la indústria i el comerç arran de la Gran Guerra del 1914-18, degut al col·lapse bèl·lic de la producció dels competidors estrangers, propiciaria la renovació de la premsa d'aquí pel que fa

14. «Sobre la normalitat». *La Publicitat*, 8-4-1927.

als mètodes d'impressió (linotípies, rotatives), la publicitat i la professionalització de periodistes contractats. Coincidia amb la fam de notícies i de debat que acabava de suscitar la Primera Guerra Mundial. Espanya s'havia mantingut neutral, però els francòfons o aliadòfils hi polemitzaven amb els germanòfils. La immensa majoria dels cercles culturals catalans eren fortament afrancesats. Santiago Rusiñol i Gaziel ja havien destacat a la premsa barcelonina com a cronistes des de París.

L'heroi militar francès de la batalla del Marne, el general Joffre, nord-català de Ribesaltes, seria distingit amb la presidència dels Jocs Florals del 1920 i acollit aquí en olor de multituds. «Barcelona recibe con entusiasmo delirante al glorioso caudillo», titulava el 2 de maig el diari *La Vanguardia*, amb una cantarella cridada a reproduir-se amb freqüència vint anys més endavant.

L'afrancesament era una inclinació gairebé natural, per la proximitat del país veí més avançat, pels valors republicans que representava i pel contrast amb la castellanització tot sovint imposada. La inauguració de la línia ferroviària entre Barcelona i París l'any 1878 facilitava els desplaçaments. Tres trens diaris situaven la capital francesa a vint hores de trajecte. El nou mitjà de transport no només multiplicava els intercanvis comercials, també els artístics i culturals. París es va convertir en destinació usual de molts cercles de la burgesia catalana i dels cenacles culturals.

El *Diario de Barcelona*, degà de la premsa continental europea, s'editava des del 1792. *El Vapor* va néixer el 1835, *El Correo Catalán* el 1876, *La Publicidad* el 1878, *El Diluvio* el 1879, *La Vanguardia* el 1881, el vespertí *El Noticiero Universal* el 1888, *Las Noticias* el 1896, així com els editats en llengua catalana: *Diari Català* el 1865, *La Renaixensa* el 1881, *La Veu*

de *Catalunya* el 1899 i *El Poble Català* el 1904. Tots aquests títols coneixien una difusió limitada abans de la modernització d'aquells anys, és a dir, de la seva conversió en «premsa de masses». ¹⁵

Per volum de lectors, *La Vanguardia* tenia el 1920 una tirada de cent mil exemplars, seguida per *La Publicidad* amb vuitanta-cinc mil, *Las Noticias* amb cinquanta mil, *El Diluvio* amb quaranta mil, *El Noticiero Universal* amb trenta mil, el *Diario de Barcelona* amb vint mil, *El Correo Catalán* amb quinze mil i *La Veu de Catalunya* amb vuit mil, tot i que aquesta última capçalera augmentaria ràpidament la influència. Era igualment cert, val a dir-ho, que l'òrgan de la CNT anarcosindicalista tirava clandestinament en aquell moment cent mil exemplars en una impremta de Vilafranca del Penedès, després de la vaga revolucionària del 1917 i de la Canadenca el 1919.

A Madrid *El Sol* era el diari liberal de prestigi que «aglutinaba la masa encefálica de la nación», en expressió d'Ortega y Gasset que l'antiretòric Josep Pla solia qualificar «d'allò que a Madrid en diuen un *camelo inflamado*» (44, 175). Rivallitzava amb el conservador *ABC*, que quasi el duplicava en difusió (cent cinquanta mil exemplars, per vuitanta-cinc mil *El Sol*) i tots dos competien en col·laboradors o corresponents a les principals capitals europees.

Les revistes en català havien proliferat abans que els diaris, encara que la difusió no fos comparable. Les *Marines i boscatges* de Joaquim Ruyra van ser publicades en fulletó al setmanari *Juventut* el 1903, per posar un exemple. La Lliga Regionalista de Francesc Cambó, fundada el 1901, havia con-

15. Josep-Lluís Gómez Mompart: *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya (1902-1923)*. Barcelona: Pòrtic, 1992.

vertit l'antic setmanari *La Veu de Catalunya* en el seu renovat diari. L'escissió liberal Acció Catalana compraria el 1922 el diari *La Publicidad*, ja reorganitzat els anys anteriors per l'advocat Amadeu Hurtado per encàrrec del propietari Antoni Tayà, negociant de fusta enriquit com a navilier durant la recent Guerra Mundial. A partir de l'1 d'octubre del 1922 va passar a dir-se *La Publicitat* i a ser escrit en català.

«En només tres dècades, de 1900 a 1930, Barcelona doblarà per dos la seva població, de 553.000 a 1.006.000 habitants. Si el 1869 només un 13% escàs vivien a la capital, aviat seran el 36%, comptant-hi no sols una forta immigració interior des de les comarques més allunyades, sinó una primera onada de la resta d'Espanya en les grans obres públiques de preparació de l'Exposició Internacional de 1929. D'aquesta població, ja només el 15% serà analfabeta, en comptes del 40,5% de començament de segle», apunta Jaume Guillamet a la seva *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya (1641-1994)*.¹⁶

En aquest context de renovació periodística, Josep Pla seria enviat de corresponsal a París per *La Publicidad*, Eugeni Xammar a Berlín per *La Veu de Catalunya* (anteriorment ho havia estat a Londres per *La Publicidad*), Joan Crexells a Berlín per *La Publicidad* i Josep M. de Sagarra també a Berlín per *El Sol* (que el 1917 ja hi havia enviat Julio Álvarez del Vayo). En el cas del debutant Pla, la corresponsalia a París era una operació de prestigi del diari a canvi de quatre rals, concretament de vuitanta duros o quatre-centes pessetes mensuals, que dos mesos més tard ja s'havien devaluat per mor de la fluctuació del canvi monetari. La retribució amb prou feines donava per subsistir a la capital francesa.

16. Barcelona: La Campana, 1994.

La Publicidad pregonava amb pompa a la portada del 18 d'abril del 1920 que Pla seria en endavant el seu redactor corresponsal a París: «Hoy marcha a París para ocupar su puesto en la capital de Francia, como corresponsal de *La Publicidad*, nuestro compañero, el culto literato, el joven periodista José Pla. Es este cronista aún muy poco conocido del público. Ha hecho en *La Publicidad* una tarea más anónima que brillante. Solo en sus crónicas de libros que firmaba con su nombre, no muy sonoro, daba una muestra plena de su talento. Entre los grupos de jóvenes escritores catalanes, casi puede decirse un solo grupo, era la prosa de Pla saboreada. A este joven soldado, virgen de las grandes emociones, bisoño y no fogueado, ventilando en la gran fortaleza de su espíritu, envía *La Publicidad* a París, para que puesto en la trinchera pueda enviarnos casi diariamente con su prosa fuerte y robusta, con su estilo copioso y abundante, las impresiones de los movimientos políticos, sociales, literarios, artísticos y mundanos que agitan y convulsionan la gran ciudad del mundo. La vida de la calle, la vida de los salones, la vida de las academias, la vida del palacio Borbón y del Luxemburgo, será comentada por José Pla, transmitida a los lectores de *La Publicidad* que recibirán las impresiones de Francia a través de un temperamento ampurdanés».

Havia ingressat mesos abans com a col·laborador del diari, on s'ocupava sobretot de ressenyes de llibres. Feia un mes que havia complert els vint-i-tres anys. Josep M. Junoy el va acompanyar a l'Estació de França, Quim Borralleras el va anar a esperar a la Gare d'Orsay.